

Jean-Claude Carrière

EINSTEIN, PER FAVOR

Traducció de Marta Marfany

La Campana

Pròleg

La Unesco va declarar el 2005 Any Internacional de la Física perquè es complien cent anys de la publicació de tres articles revolucionaris per a la física i la societat contemporànies. En 1905 Albert Einstein, l'autor d'aquests treballs, era un físic novell de vint-i-sis anys que treballava a l'Oficina de Patents suïssa, a Berna, perquè no havia aconseguit una plaça a la universitat; en 1955, l'any de la seva mort, era una icona planetària, una estrella la magnitud de la qual continua creixent: la revista *Time* va escollir-lo el 1999 personatge del segle, per davant de Roosevelt i Ghandi.

L'ascens d'Einstein al firmament de la fama va ser sobtat. L'esclat de la Primera Guerra Mundial el va sorprendre a Berlín, on acabava de culminar la seva progressió acadèmica amb una càtedra de Física; tot i que s'havia guanyat el respecte i l'admiració dels seus col·legues, el seu perfil públic era molt

Títol original: *Einstein, s'il vous plaît*
© de la traducció al català: Marta Marfany

1a edició: febrer de 2006

© Odile Jacob, març 2005
© Edicions La Campana
Muntaner 248, 1r 2a
08021 Barcelona
Tel.: 93 453 16 65 / Fax: 93 451 89 18

Disseny coberta: Eumogràfic

ISBN: 84-95616-78-5
Dipòsit legal: B. 4.520 - 2006
Fotocomposició: EdiGestió (Barcelona)
Imprès a Romanyà/Valls. Capellades (Barcelona)

baix. Durant la guerra, Einstein va estendre la teoria de la relativitat al fenomen de la gravitació i va assentar les bases de la imatge de l'univers que tenim avui. La teoria predeia, entre d'altres coses, que la llum d'una estrella es desviaria en passar prop del sol, provocant un petitíssim desplaçament aparent que només seria observable, des de la terra, quan la lluna tingués la gentilesa d'ocultar-nos el sol, és a dir, durant un eclipsi. El 7 de novembre de 1919 el diari *Times* de Londres va fer públic el veredict dels astrònoms que havien fotografiat l'eclipsi de sol del 29 de maig d'aquell any. Si el tsar havia caigut a mans dels bolxevics, ara Isaac Newton ho feia a mans d'Einstein: «Revolució en la ciència. Nova teoria de l'univers. Les idees de Newton enderrocades.» La notícia va fer la volta al món i va catapultar Einstein a la fama (ho explico en més detall a «Einstein i la premsa. La construcció d'una icona científica contemporània», *Mètode*, núm. 48, hivern 2005/06, ps. 24–30).

Durant els anys 1920 Einstein va prodigar-se públicament, de Tòquio a Nova York, passant per Jerusalem i Barcelona (1923). Les seves idees i declaracions van ser reproduïdes, amplificades i naturalment distorsionades per una premsa de masses en expansió, àvida de lectors, i també per la ràdio, un mitjà emergent. El llenguatge suggerent de la re-

lativitat abonava tota mena d'usos i abusos metafòrics, com aquesta sàtira d'actualitat política de *L'Esquella de la Torratxa*, inspirada per la visita d'Einstein: «Doncs que no havia estat la Lliga [Regionalista] la precursora de la no existència de la línia recta, i per lo tant, del predomini de la línia curva? No sabeu que les paral·leles –Federació Monàrquica, jaumins, regionalistes, mauristes– es troben en un punt electoral? No actuava com si no existissin ni el temps ni l'espai, sense donar més importància a Montserrat que a Covadonga? ... Catalunya és terra de la relativitat. Els catalans estem per lo relatiu, exceptuats els d'en Macià que estan pel tot o res»; o aquest altre intent d'apropiació política de la teoria revolucionària per excel·lència, en aquest cas per part del moviment anarquista: «La llei de la relativitat física és l'avançada de la llei de la relativitat moral, en la qual ens recolzem els anarquistes per a enderrocar aquells qui creuen que les institucions són immutables; per a nosaltres, en canvi, les institucions són relatives en la interpretació econòmica de la història, com ha mostrat Einstein en la interpretació científica de les lleis naturals» (Francisco Pellicer, «Revolución científica y revolución económica», *Redención*, Alcoi, 22 de març de 1923; fragments citats a T. F. Glick, *Einstein y los españoles*, Alianza Editorial, 1986, ps. 75 i

71, respectivament; sobre l'estada d'Einstein a Barcelona, vegeu també Emma Sallent i Antoni Roca, «Sopar a Barcelona en honor d'Albert Einstein (1923)», *Revista de Física*, número especial 2005, ps. 57–64). L'efecte net d'aquestes lectures, intencionat o no, era l'increment de la notorietat d'Einstein.

L'obra, les opinions i la persona d'Einstein impulsen des d'aleshores una veritable indústria editorial, que creix regularment amb noves aportacions. El llibre de Jean-Claude Carrière (Colombières sur Orb, 1931) s'inscriu en aquesta tradició, però també en l'allau immediata propiciada per la celebració de l'Any de la Física. Carrière, però, aborda el personatge amb la desimboltura i l'originalitat que es pot esperar de la dilatada trajectòria d'un autor que ha escrit novel·les i obres teatrals, que va col·laborar amb Buñuel a *Belle de jour* i *El discreto encanto de la burguesía* –entre d'altres pel·lícules– i que s'ha interessat recentment per la divulgació científica, escrivint el guió d'una pel·lícula sobre el judici a Galileu, a banda del llibre que ens ocupa. Aquesta traducció és, doncs, oportuna per l'interès intrínsec i la singularitat de l'abordatge, però també perquè no abundin els textos d'Einstein o sobre Einstein en català. Al final hi tornem, sobre aquesta qüestió.

El text de Carrière es basa lliurement en l'afirmació que el temps és relatiu. Una noia anònima visita Einstein al seu estudi, intrigada per la seva persona i les seves idees. No sabem on som, ni quin any és; de fet no som en un lloc ni un moment concrets, perquè Carrière escenifica literalment el diàleg i canvia l'attrezzo a discreció, convidant-nos a seguir la conversa sense parar esment en la versemblança de les transicions o les situacions, com solem fer al teatre.

Aquesta llicència física no només permet Carrière de reunir una persona actual amb una de morta fa cinquanta anys, sinó també de reunir-les totes dues amb Newton –el científic britànic destronat per Einstein, enterrat a l'abadia de Westminster en 1727– amb efectes hilarants, com ara quan Einstein es queixa que Newton no pot seguir els seus raonaments perquè «no sap què és un ascensor. Ni un avió» (p. 46). I és que Carrière divulga física de manera molt amena i se sap fer entendre, sobretot quan adapta arguments de físics com el mateix Einstein, és clar, però també de Galileu (p. 52). L'experiència dels primers lectors de Galileu dalt d'un vaixell, la dels contemporanis d'Einstein amb trens i ascensors, o la nostra amb avions, és molt valuosa a l'hora d'explicar una teoria que tracta justament sobre els efectes (o la manca d'efectes!) del

moviment sobre la percepció i la representació dels fenòmens naturals.

Malgrat que el text va ser revisat per físics, conté algunes incorreccions que no ens estem d'assenyalar, justament perquè té una clara ambició divulgadora. L'afirmació inicial de la noia que el temps no existeix (p. 15), la corregeix Einstein-Carrière més endavant (p. 84), però només a mitges: la paraula *alhora* no té, efectivament, en relativitat, el sentit que li donem vulgarment, però en canvi la teoria preserva l'ordre temporal dels esdeveniments, de manera que les paraules *abans* i *després* no haurien de figurar a la mateixa llista que *alhora*; *aviat*, per la seva banda, és un terme qualitativament diferent de tots tres, perquè és subjectiu. És igualment erroni dir que en el nou pensament no hi ha «successió de temps» (p. 100). Sí que n'hi ha.

Tampoc no ens estem de fer un parell d'esmenes històriques, menors en elles mateixes, però que remeten a qüestions de fons importants. La primera: Einstein no era sol ni va «silenciar» les aportacions a la relativitat de H. A. Lorentz i H. Poincaré (p. 125); sí, el 1905 no va citar d'altres autors, però no per ocultar-los, sinó per subratllar la seva independència intel·lectual i perquè els seus usos estilístics com a redactor de patents no eren els d'un físic acadèmic. Carrière dibuixa Einstein com un físic

heroic, dotat d'una intuïció i un do especials que li permeten superar tot sol reptes intel·lectuals formidables, i es deixa endur per una concepció personalista de la ciència. Només fugaçment reconeix, sense parar-hi esment, que la física «era la ciència de moda, la ciència burgesa, lligada a la indústria. Era la ciència que anava al capdavant de la cursa, la que abordava sense por els enigmes del món, la ciència que fascinava Europa i, sobretot, els amos de les siderúrgiques i els caps d'estat» (p. 81). Justament: les relacions socials i econòmiques de la física marquen les contribucions d'Einstein, que va estudiar Física en una universitat politècnica i estava literalment familiaritzat amb l'electrotecnologia, perquè el seu pare i el seu oncle eren propietaris d'una fàbrica de dinamos (J. Einstein & Cie). Einstein era un geni que tenia els peus a terra, i ara que ho sabem les seves contribucions no ens resulten menys admirables, però sí més comprensibles.

La segona esmena històrica té a veure amb Einstein i la seva responsabilitat en la construcció d'armament nuclear. Carrière fa evocar a Einstein l'entrevista que Niels Bohr i Werner Heisenberg, dos destacats físics nuclears, van mantenir a la Dinamarca ocupada pels nazis en 1941, per tractar en secret sobre la possibilitat de construir una bomba atòmica. Heisenberg hauria advertit Bohr d'aques-

ta possibilitat d'amagat i corrent el risc de ser acusat d'alta traïció (p. 165); però en realitat s'havia desplaçat a Copenhaguen per pronunciar una conferència a l'Institut Cultural Alemany i legitimar l'ocupació. Aquest darrer episodi és prou conegut perquè tots dos científics van donar versions contradictòries de la seva entrevista, i perquè arran de l'èxit de l'obra *Copenhagen*, de Michael Frayn, que dramatitza aquesta trobada, s'han publicat els documents personals de Bohr que hi fan referència (<http://www.nbi.dk/NBA/webpage.html>). La qüestió de fons és, en aquest cas, la de la responsabilitat social del científic, i Carrière opta de nou per presentar-la des de l'òptica personal («en la història del pensament, no hi devia haver existit mai tant de contrast entre la intuïció secreta d'un sol home i la vida, el destí de tothom», p. 84), abocant Einstein a dilemes morals i ètics d'abast estrictament individual. Això no s'adiu gaire amb el que sabem d'Einstein –que era plenament conscient de la dimensió política de la seva persona i els seus actes– i encara menys amb l'ostensible dimensió col·lectiva del projecte Manhattan, una empresa científica, tecnològica i militar d'enorme envergadura, que no és reductible a la voluntat o l'intel·lecte d'un home, ni tan sols d'un Einstein. La carta adreçada al president Roosevelt que Einstein va signar en 1939 no va

posar en marxa aquest projecte (p. 185), i la connexió d'Einstein amb Hiroshima és encara més remota. Carrière creu que «és impossible orientar-se en aquest embolic de causes, d'atzars i d'efectes», però a mi em sembla que no podem renunciar a orientar-nos en aquest embolic, com en d'altres.

Aquestes diferències sobre la concepció de la ciència i els científics indiquen, més que cap altra cosa, que Carrière ha escrit un llibre estimulant que permetrà al lector no iniciat d'acostar-se a Einstein i el seu pensament. L'experiència li resultarà sens dubte plaent i divertida, i confio que despertí la seva curiositat i l'ànimi a encarar-se amb l'original, perquè a Einstein l'amoïnava la comprensió de les seves idees pel públic i es va esforçar molt per fer-se entendre. Així que va haver completat la teoria de la relativitat, i quan encara no era famós, Einstein es va assegurar a escriure un llibre de divulgació, «perquè si no ho faig –va confessar al seu amic Besso– la teoria no serà compresa, tan senzilla com és en el fons». De la producció científica i divulgadora d'Einstein només hi havia disponible en català un altre llibre, el que va escriure juntament amb Leopold Infeld en 1938 (*L'evolució de la física*, Barcelona: Edicions 62, 1968; 2a ed., 1984, a cura de David Jou). En els darrers anys s'han publicat noves traduccions que permeten al lector català d'apropar-se

a Einstein a través dels seus textos, amb les quals tanquem el pròleg: *La teoria de la relativitat i altres textos* (a cura de X. Roqué, Barcelona: Pòrtic; Institut d'Estudis Catalans; Vic: Eumo, 2000); *1905. El jove Einstein en català*, a cura d'Emma Sallent, Antoni Roca i Alfred Molina, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005); i *Física i realitat i altres escrits filosòfics* (a cura de Josep Batalla i Ramon Pollina, Santa Coloma de Queralt: Obrador Edèndum, 2005).

Xavier Roqué, Centre d'Estudis d'Història de les Ciències, Universitat Autònoma de Barcelona (www.uab.cat/cehic/)

1

Seguim aquesta noia que camina per un carrer. S'atura un moment per deixar passar uns quants cotxes, després travessa sense mirar el semàfor.

Som amb ella, avui, en una ciutat de l'Europa central, a Praga, a Viena o potser a Munic o a Zuric. No hi ha, en aquest lloc, cap monument famós que ens permeti identificar la ciutat. Som al capvespre, les primeres ombres s'acosten i fa força bon dia, avui. Un clima d'entretemps. La noia porta texans, sabates negres planes i una caçadora. Té entre vint-i-dos i vint-i-cinc anys, és més aviat prima, de mirada i moviments vius. Duu una bossa de mà penjada a l'espatlla. Podríem pensar que és estudiant. Però a punt d'acabar els estudis.

L'agafem just en aquest moment. No sabrem mai d'on ve, ni com es diu, ni a què es dediquen els seus pares, ni com serà la seva vida. La seguim perquè la nostra mirada s'ha aturat damunt seu en aquest carrer.

Sent la campaneta d'un tramvia i salta a la vorera del davant. El tramvia, groc i negre, que no ha vist ni ha sentit venir, li passa just per darrere. És el número 17.

Mira com s'allunya i després alça el cap. Veu per damunt seu una casa dels anys 1910 o 1920, amb la façana massissa i grisenca. Comprova una adreça en un tros de paper tot arrugat que es treu de la butxaca dels pantalons.

És aquí. Hi entra.

Un cop dins, busca un interruptor però no en troba cap, cosa que no sembla sorprendre-la gaire. Avança pel vestíbul, que no té res d'especial. Puja primer una escala bastant fosca amb els esglaons envernissats, parcialment recoberts amb una estreta catifa de color beix, que grinyolen aquí i allà. Fa lliscar la mà per la barana, de fusta més aviat basta, i va pujant així, bastant de pressa, fins al primer pis. Aquí, amb la mirada busca un instant en la foscor, després truca a la porta.

No sabem quina hora és i, d'altra banda, que sigui el matí o el vespre, que sigui dilluns o dimecres, no sembla que això preocupi gaire la noia.

Es disposa a esperar al replà, però la porta s'obre quasi de seguida. La manté oberta una dona d'una certa edat que duu una faldilla bastant llarga i un cosset a l'antiga, adornat amb randes que no

podem dir si són fetes a mà (però és possible que sí).

La senyora, que presenta un rostre tranquil i vigorós, amb el nas pronunciat, la pell blanca, només unes lleus traces de maquillatge, un rostre prou benivolent per a algú que obre una porta, demana a la noia si l'esperen, si ha concertat cita prèvia.

—No ben bé—diu l'estudiant—. Tenia temps lliure aquests dies i he vingut així, diguem que a l'atzar. Si cal puc tornar un altre dia. O esperar el temps que faci falta.

—Està segura que no s'equivoca d'adreça?

—Em sembla que no.

Li ensenya el trosset de paper. La senyora de rostre blanc hi dóna un cop d'ull, dubta un moment, molt breu, i després diu d'esma, mentre obre una mica més la porta i s'aparta:

—Passi.

—Gràcies.

L'estudiant s'esmuny dins del pis, i nosaltres la seguim.

Després de passar per una mena de raconada, arriba a una sala d'espera sense finestres on una desena de persones—la majoria homes—seuen ordenadament en cadires normals i corrents, de diferents models.

Aquestes persones llancen un cop d'ull a la novinguda; ella, al seu torn, mira al voltant amb in-

terès, però sense sorprendre's realment, i tot seguit s'asseu en una cadira lliure –l'única que hi ha. Alguns porten roba i sabates que semblen datar de la primera meitat del segle XX o dels anys cinquanta. Els homes van acuradament encorbatats, encara que la blancor dubtosa d'alguns colls de camisa ho espatlli. Duen jaquetes botonades. Gairebé tots tenen una cartera de pell o gruixudes carpetes sota el braç o sobre els genolls. Damunt de les carpetes, la majoria lligades ben fort amb corretges, de vegades hi ha un barret de feltre.

La noia observa de cua d'ull com gairebé tots els personatges que esperen s'aferren a la cartera i a les carpetes, fins i tot hi claven les ungles com si hi duguessin tresors de paper.

N'hi ha un que se sobresalta cada vegada que sent els singlots sords d'un sistema de calefacció, en algun punt de les canonades del vell edifici.

Del carrer els arriba també el soroll d'un altre tramvia que passa, ara en un sentit ara en l'altre, fent repicar la campaneta. Però aquest soroll no fa sobresaltar ningú. És com una puntuació, una cadència de la ciutat.

Un dels homes que esperen havia col·locat la seva cartera negra a terra, recolzada als peus de la cadira. S'ha ajupit i l'ha agafada quan ha entrat la noia com si de sobte tingués por d'alguna cosa, d'una in-

discreció o d'un robatori. Ara l'aferra contra seu, amb totes dues mans.

Un altre, assegut a l'única butaca que hi ha a la sala d'espera, un personatge d'aspecte sever, porta una perruca grisa, bastant llarga i arrissada, que li cobreix el crani i que no intenta dissimular. Damunt d'una roba que sembla fosca, hi duu una mena de llarga hopalanda a l'antiga i sabates amb sivelles de plata.

La noia observa aquests detalls insòlits sense semblar gaire sorpresa de trobar-se en aquesta escena amb aquestes persones. S'ho esperava? No ho podem dir, perquè no ens ha fet cap confiança. No té por, en tot cas. Dóna un cop d'ull al rellotge, hi torna una altra vegada, se'l mira de més a prop, després sacseja el canell com si el mecanisme s'hagués aturat. Busca amb els ulls al seu voltant: no hi ha cap rellotge a la paret, ni damunt la llar de foc.

S'adreça a l'home que està assegut al seu costat i li demana l'hora en veu baixa.

–No tinc hora –li respon l'home amb un accent de l'Europa central.

–Més o menys...

–No, no ho sé, em sap greu.

Topa llavors amb la mirada d'una dona de cara quadrada i cabells blancs que li diu, sense esperar la pregunta:

–Jo tampoc.

L'home de l'Europa central troba escaient afegir:

–És tard, de tota manera.

La dona de la cara quadrada abaixa el cap. Ella també troba que és tard.

Tot plegat diríem que comença de mica en mica a desconcertar, a inquietar la noia –que quan ha arribat semblava més aviat desimbolta, impàvida davant de sorpreses i emocions. No sembla que hagi vingut per curar-se, ni per fer una consulta jurídica. Podria trobar-se al vestíbul d'un director de teatre o d'un responsable de càsting perquè l'escollissin entre d'altres per a una pel·lícula o per a una obra de teatre. Però, llavors, què volen dir totes aquestes mans crispades sobre les carteres, tot al seu voltant?

En tot cas, si hi ha anat perquè li donin un paper, no té competència, avui. És l'única noia que hi ha.

Sembla que se sorprengui una mica més encara quan la mateixa dona de la faldilla llarga –anomenem-la Helen, més endavant sabrem que es diu així– torna a aparèixer, l'assenyala amb el dit i li diu, mentre li indica que la segueixi a una altra habitació:

–Vostè. Vingui, si us plau.

–Jo? –demana la noia.

–Sí, vostè. Vingui.

Potser vol dir-li que és un error, que ella ha arribat l'última, que té tot el dia per davant. Sovint vacil·lem a darrera hora quan per fi ens toca el torn,

quan s'acosta la decisió; ens agradaria allargassar una mica més l'avorriment de l'espera, no saber res encara d'un diagnòstic, per exemple, quan anem al metge. Però finalment no diu res. Obeeix. En primer lloc perquè no coneix les normes que deuen regir en aquesta sala d'espera, en aquest edifici. A més a més, li és molt difícil dir quant de temps fa que seu en aquesta cadira. Igual que ella, tenim la impressió que acaba d'entrar, però aquesta impressió està mancada de certesa, de precisió, i cap rellotge ni de polsera ni de paret la confirma. Potser fa més temps que no es pensa que s'espera en aquesta cadira, més del que li semblava. És igual.

Sota la mirada descontenta dels altres, que deuen esperar des de fa molt de temps (no sabrem mai des de quan) i que veuen de sobte com algú que acaba d'arribar els roba el torn sense explicació, la noia s'aixeca, travessa l'habitació amb la bossa de mà a l'espatlla i segueix Helen a una altra habitació.

La porta es tanca rere les dues dones. Entre els homes que esperen, alguns sospiren. D'altres rondinen. El que havia agafat la cartera la torna a deixar suaument a terra. Un altre s'escura la gola i tus dues vegades.

Un tramvia passa pel carrer. La campaneta sona dos cops.

La noia, que anomenarem també l'estudiant o la jove visitant, passa per una doble porta i es troba ara en un despatx força ampli ple de llibres, revistes, tríptics, documents i instruments diversos, una pis-sarra (amb un esborrador i guixos), un violí en una funda, partitures escampades, un faristol i alguns mobles que semblen datar, aquí també, de principis o de mitjan segle XX.

Observa ràpidament aquest nou decorat, no pot anotar tots els detalls amb tan poc temps.

Tot i així, veu que hi ha tres portes més, de moment tancades, que donen a aquesta habitació. Tres portes, a més de la porta per la qual ha entrat.

Sent darrere seu una veu d'home força aguda, quasi fràgil, que diu:

–Deixi'ns, Helen.

Es gira i es troba davant d'Albert Einstein, tal com l'ha canviat l'eternitat. Albert Einstein en persona. Fàcil de reconèixer. Sembla que tingui cinquanta-cinc o seixanta anys, presenta el gros bigoti i els cabells llargs blanquinosos que tothom coneix, els ulls foscos de parpelles pesants que cauen cap a un costat, el front alt i arrugat. La cara d'un home que tothom coneix.

Vesteix de manera senzilla –uns pantalons força arrugats, un vell jersei beix clar, sandàlies de tires

sense mitjons–, un home somrient i de gestos una mica maldestres.

Helen es retira per una petita porta dissimulada rere un pany de biblioteca, una porta que la noia no ha vist en entrar. Això vol dir que n'hi ha cinc, de portes.

–Fins ara, senyor –diu Hellen a Einstein, abans de tancar la porta secreta–. Si em necessita, seré aquí.

–Molt bé –diu Einstein–. Gràcies, Helen.

–Què faig amb els altres? –pregunta encara la dona morena aguantant la cinquena porta entreoberta.

–Oh, ja ho veurem.

–Que esperin?

–Que esperin.

La noia inclina el cap davant Albert Einstein, sol amb ella al despatx. Fa la impressió que està una mica incòmoda, i és comprensible. Però com que sembla dotada d'un temperament força flegmàtic, fins i tot atrevit, se sobreposa de seguida i diu al cèlebre savi, que l'observa:

–Com que vostè va dir que el temps no existia, he decidit venir-lo a veure.

–Ha fet ben fet –li diu Einstein sense deixar de mirar-la.

–He provat sort.

–A vegades funciona, ja ho veu.

—No hi creia, però bé...

I, potser perquè no sap què dir, afegeix:

—Se m'ha parat el rellotge.

—Sol passar. Sobretot en aquest edifici. Sembla que tothom se'n queixa. Deixi'm que li digui una cosa: jo he renunciat a portar rellotge.

De sobte esclata a riure, una rialla en cascada, molt sonora i fins estrepitosa, com si acabés de pronunciar una frase hilarant. Aquesta reacció deixa la noia una mica desconcertada. Quan para de riure, li pregunta:

—I no ho troba a faltar?

—El què?

—Portar rellotge.

Aquest cop somriu, arronsa una mica les espatlles i respon:

—Oh, gens ni mica! Sobretot ara. Què en faria, d'un rellotge?

Es miren tots dos i resten en silenci. Durant quant de temps? Com saber-ho? No saben què dir ni què fer. Sembla que tots dos esperin un senyal de l'altre. L'estudiant s'adona que Albert Einstein l'examina detalladament, que li observa el rostre, les mans, la forma del cos, la roba que duu, la bossa de mà. Si ha llegit llibres sobre ell, cosa probable (perquè és justament ell, qui ella ha anat a veure en aquest edifici, no s'ha sorprès de la seva presència, encara

que nosaltres no sapiguem d'on ha tret la informació), sap que no ha estat mai insensible a les dones, ben al contrari, que hi va haver una època en què se succeïen bastant ràpidament en la seva vida. Sap també que en general els homes la troben, a ella, molt atractiva. Fins i tot l'hi diuen, o l'hi fan entendre.

Ha decidit treure'n partit? No ho sabem, o no ho sabem encara. Ni ella ho deu saber, tampoc.

En aquest moment, no serveix de res que ens preguntem quines són les seves intencions reals, què és el que ella ha previst, què pensa o què espera. No serveix de res i és arbitrari. No la coneixem prou per fer-ho. Tampoc no sabem com ha preparat aquesta visita ni què n'espera realment. L'hem seguida pel carrer i a l'escala, d'ella no en sabem gaire cosa més.

Si en lloc de llegir un llibre —o d'escriure'l—, coneguéssim aquests personatges i aquesta situació en una sala de cinema o davant d'una pantalla de televisió, o fins i tot davant d'un escenari de teatre, no ens fariem cap pregunta secundària. I això per una bona raó: no tindríem temps. Se'ns emportaria el moviment de la pel·lícula o de l'obra de teatre —suposant que el moviment fos seductor, atractiu, en el millor dels casos irresistible— i això ofegaria qualsevol interrogant que ens plantegéssim sobre les circumstàncies.

Ens seria impossible tornar a veure aquell passatge o aquell altre, tornar enrere per comprovar el que s'acaba d'escriure o de filmar, no podríem fer altra cosa que mirar i escoltar. Com en el cas que ens ocupa.

La noia diu, segurament per dir alguna cosa, fent un gest amb la mà:

–Hi ha moltes persones que s'esperen, darrere la porta.

–No hi puc fer res.

–És la seva sala d'espera?

–Si li vol dir així... Però jo no sóc ni advocat ni dentista.

–Però igualment vénen a fer-li consultes.

–Sí, més o menys. Vénen a fer-me consultes, sí, de vegades.

–Sobre quins temes?

–Oh, una mica de tot. Sobre la concepció d'un nou estri per planxar la roba, d'una impremta, d'un motor, d'una fibra òptica. Sobre el que passa al nucli d'una estrella o a la cua d'un cometa. Però gairebé sempre vénen per demostrar-me, basant-se en proves, que em vaig equivocar de mig a mig.

–I cada dia és igual?

–Cada dia és igual, sí. O almenys m'ho sembla. Li confesso que això de «cada dia» ja no sé ben bé què vol dir. Ja no faig servir calendaris. Igual que amb l'hora. Són nocions que se m'han escapat.

–D'on ve, tota aquesta gent?

–Oh, una mica de pertot arreu. No els ho demano. Ni d'on vénen ni de quan.

–Sembla que vinguin d'una altra època.

–Potser perquè esperen des de fa molt de temps, no troba?

La noia calla una estona, de durada difícil de determinar. Es mira la taula d'Einstein i després a ell, un home oficialment mort des de fa cinquanta anys (totes les enciclopèdies ho afirmen) i que ara és aquí, davant d'ella, aparentment de carn i ossos, en un despatx que sembla ser el seu, i a qui ve a visitar tota aquesta gent tan estranyament vestida.

Ella li diu:

–Però vostè m'ha rebut a mi primer.

–Ah, sí?

–Se sorprèn? No és vostè qui ho ha decidit?

–No. Sap?, aquestes coses jo no les decideixo mai.

–Qui ho decideix? La dona aquesta que he vist?

–La Helen? Sí, és clar. Ella m'ha parlat de vostè. M'ha dit: acaba d'arribar una noia.

–Li ha dit això? I per què m'ha rebut, vostè?

Aparta els braços del cos, amb les mans obertes, i respon sense deixar de somriure:

–Perquè estic molt content de veure-la.

—Com és que està molt content de veure'm?

Se li esborra de seguida el somriure, dubta un segon o dos abans de respondre i finalment diu:

—Perquè, com que vostè sembla que ve d'això que encara anomenen el futur, la seva presència aquí és la prova que la humanitat no ha desaparegut.

—Que tenia por que desaparegués?

—I tant!

—A causa de la bomba atòmica?

Aixeca l'índex de la mà dreta per precisar:

—A causa de les armes nuclears, si ho diem pel seu nom.

—Si la humanitat hagués desaparegut, vostè tindria por que l'en consideressin responsable?

De sobte, la cara d'Einstein es torna seriosa per primera vegada. Com diríem en un llenguatge tòpic: una ombra li passa pel rostre. Una ombra sobre una ombra. La visitant no ha dubtat gens ni mica a fer-li d'entrada la pregunta molesta. Ell respon amb una veu ofegada:

—Sí... Sí, en efecte.

—Però, responsable davant de qui? Si la humanitat hagués desaparegut, qui quedaria que el pogués culpar?

Einstein, en pensar-ho, torna a somriure, sembla que aprecia l'agilitat mental de la seva visitant. Li diu:

—Ningú, té raó. Tot i així...

Es queden pensatius una estona, potser imaginant, cadascú a la seva manera i amb els seus mitjans, aquesta desaparició radical que obsessiona l'ésser viu des del seu origen, o almenys des que té consciència d'estar viu. Einstein, amb tendresa, fa notar a la noia que a la seva edat —vint-i-dos?, vint-i-cinc?—, és poc freqüent, per no dir impossible o inversemblant, posseir el sentit del no-res. Li diu que és un sentit molt valuós, però que normalment s'adquireix amb l'edat. En la joventut humana tot va endavant, tot existeix, l'ésser preval encara sobre el seu contrari, el qual s'instal·la en nosaltres a poc a poc, com un passatger clandestí, quan queda clar que anem tot dret cap a ell, que no n'escaparem; potser serà aquest vespre mateix, perquè tenim un peu en el no-res, en la fi de les coses i en la memòria de les coses.

La noia està sorpresa que Einstein, en la condició en què es troba, una condició que ella no té cap intenció de definir —el personatge que té davant seu i que la mira no fa, tampoc, cap al·lusió a la seva mateixa presència, que sembla real, en aquesta habitació—, s'interessi encara per la vella qüestió entre el que és i el que no és.

—Oh, de fet ja no m'interessa —diu—. Però resulta que no me n'he oblidat.

Potser hi ha preguntes que vibren als llavis de l'estudiant: De què està fet? Quina mena d'ésser és, doncs? Però se'n guarda prou de fer-les. Totes aquestes preguntes són probablement massa simples i no s'adapten a les circumstàncies. Ha entrat a l'edifici, ha pujat l'escala massissa amunt i ha entrat sense esperar, guiada per aquesta dona que es diu Helen. Tot ha passat amb naturalitat, sense esforç, sense obligacions, sense haver de respondre les preguntes temibles d'alguna esfínx, com si les molèsties ordinàries del temps, els petits retards, els passos perduts, els obllits, els errors, els ritus d'accés (controls d'identitat i d'intencions) s'haguessin volatilitzat de sobte, com si totes les accions fossin fluides, fàcils de dur a terme, no sotmeses a les frenades repetitives que tots sentim en les nostres diverses vides.

Ha entrat per efracció discreta en l'impossible. Com si el paper mateix del temps hagués canviat. Com si per una vegada el temps se sotmetés ell mateix, i de bon grat, a la simple força d'una idea.

Això és el que passa en determinats espectacles, on la força de persuasió és tan gran, malgrat l'artifici fonamental i malgrat la presència visible d'un decorat i d'actors, que acabem creient en la realitat del que veiem a l'escenari tot i que sabem que és una invenció, una fabricació. Els anglesos, per designar aquests moments privilegiats, parlen de *suspension*

of disbelief, cosa que indica una adhesió plena i completa. Llancem la incredulitat a la paperera, o més aviat la posem entre parèntesis, en «suspens», commoguts per una realitat i fins per una veritat superior, que en aquells instants és una veritat dramàtica més forta que cap altra.

Després, és clar, la incredulitat torna, ja que s'enganxa a la nostra substància escèptica. Si no torna, si continuem convençuts d'haver trobat la veritat, correm ràpidament a inscriure'ns al registre de la secta que ens provoca aquesta il·lusió. I llavors estem perduts.

La jove visitant mira encara al seu voltant una estona i li sembla, tot i que no n'està segura, que alguns objectes, des que hi ha entrat, han estat reemplaçats per d'altres, que la configuració mateixa del lloc on es troba –és a dir: d'on té la sensació de trobar-se– té alguna cosa d'indefinida, de canviant. Però tampoc ara no ve al cas tornar a l'ordre quotidià, enyorar-lo. Al contrari: com que és valenta i ha entrat per innocència en una dimensió que no sospitava, podem esperar que en gaudeixi. El temps ordinari i potser fins i tot l'espai li manifesten un moment d'indulgència. Val més no arriscar-se que un excés de curiositat trenqui l'encant.